

ΤΑ ΜΟΙΡΟΛΟΓΙΑ ΤΩΝ ΠΡΑΜΑΝΤΩΝ

Τὰ Πράμαντα εἶναι ἓνα κεφαλοχώρι στήν Ἡπειρωτική πλευρά τῶν Τζουμέρκων, στίς πηγές τοῦ Ἀράχθου. Ἐδῶ καί σ' ὄλο τὸ μήκος τῆς ὄροσειρᾶς τῶν Τζουμέρκων μέχρι τῆς Ἀμφιλοχίας κατοικοῦσαν οἱ ἀρχαῖοι Ἀθαμᾶνες. Τὸ 1940 τὰ Πράμαντα ἀριθμοῦσαν 5.000 κατοίκους. Τώρα, ἀπομονωμένα μέσα στὰ κακοτράχαλα Τζουμέρκα, φθίνουν συνεχῶς. Οἱ κάτοικοί των, οἱ περισσότεροί, ἐγκαταστάθηκαν στήν Ἄρτα, ὅπου καί προῶδεψαν. Τὸ ἐμπόριο τῆς πόλης, ἡ πνευματική καί οἰκονομική ζωὴ τῆς βρίσκειται στὰ χέρια τους. Πολὺ λίγοι Πραμαντιῶτες ἐγκαταστάθηκαν στὰ Γιάννινα καί στήν Ἀθήνα.

Τὰ Πράμαντα, καθὼς καί ὅλη ἡ ἐπαρχία Τζουμέρκων, μιὰ καί δὲν εἶχαν συγκοινωνία, λαογραφικὰ εἶναι ἀγνωστα καί ἀνεκμετάλλευτα. Ὁ μόνος ποῦ ἀσχολήθηκε μὲ τὴ λαογραφία τῶν Τζουμέρκων εἶναι ὁ μακαρίτης καθηγητῆς καί πρόωρα χαμένος Χρ. Ν. Λαμπράκης. Κι ὁ μακαρίτης ὁ γυμνασιάρχης μου Χρῖστος Ι. Σούλης μᾶς ἔδωσε λαογραφικὲς ἐργασίες ἀπὸ τὰ Τζουμέρκα. Λίγες ὅμως, γιατί αὐτὸν τὸν ἀπορρόφησε ὅλη ἡ Ἡπειρος.

*
**

Τὸ καλοκαίρι τοῦ 1958 πῆγα γιὰ λίγες μέρες στὰ Πράμαντα. Ἐκεῖ κατέγραψα τὰ μοιρολόγια τῶν Πραμάντων, ποῦ δημοσιεύω κατωτέρω.

Τρεῖς σκηνὲς ξεχωρίζουν στίς νεκρικές τελετές. Πρώτη σκηνὴ εἶναι ἡ πρόθεση τοῦ νεκροῦ, δηλ. τὸ στόλισμα καί τὸ προσκύνημα τοῦ νεκροῦ στὸν ὄντα τοῦ σπιτιοῦ. Δίπλα στὸ φέρετρο κοντὰ στὸ κεφάλι κάθεται ἡ μαντηλοφορεμένη μάνα ἢ ἡ γυναῖκα, οἱ συγγενεῖς καί οἱ γυναῖκες ὄλου τοῦ χωριοῦ. Ἐκεῖ κλαίγοντας καί μαδῶντας τὰ μαλλιά τους, ξεσχίζοντας τὰ πρόσωπά τους καί χτυπῶντας τὰ στήθη τους μοιρολογοῦν τὸ νεκρό.

Τὰ μοιρολόγια τ' ἀρχίζει πάντα ἡ κορυφαία, ποῦ προεξάρχει τοῦ μοιρολογιοῦ, καί τὴν ἀκολουθεῖ ὁ χορὸς τῶν γυναικῶν. Ἐτούτη ἡ σκηνὴ εἶναι πολὺ τραγική. Τὴν ἴδια αὐτὴ σκηνὴ βρίσκουμε καί στήν Ἰλιάδα τοῦ Ὅμηρου, στήν ταφὴ τοῦ Ἑκτορα. Ἐδῶ σ' αὐτὴ τὴ σκηνή, στήν πρόθεση τοῦ νεκροῦ, λέγονται ὅλα τὰ μοιρολόγια.

Δεύτερη σκηνὴ εἶναι ἡ ἐκφορὰ καί τρίτη εἶναι ἡ ταφή. Σ' αὐτὲς δὲν ἔχουμε κανένα μοιρολόγι.

Τὶς τρεῖς αὐτὲς σκηνὲς τῆς νεκρικής τελετῆς, πρόθεση, ἐκφορὰ καί ταφή, τίς βρίσκουμε καί στίς νεκρικές τελετὲς τῶν ἀρχαίων.

Ἐποιοῦν τὰ μνημόσυνα. Καί σ' αὐτὰ λέγονται ἀρκετὰ μοιρολόγια. Μὲ βίαση λοιπὸν τὸ χωρισμὸ αὐτὸν χωρίσαμε καὶ μεῖς τὰ μοιρολόγια τῶν Πραμάντων ὡς ἐξῆς: 1) Σὲ μοιρολόγια ποὺ λέγονται στὴν πρόθεση τοῦ νεκροῦ 2) Σ' αὐτὰ ποὺ λέγονται στὸν τάφο στὶς τρεῖς ἢ πέντε μέρες 3) Σὲ μοιρολόγια τῶν μνημοσύνων 4) Σ' αὐτὰ ποὺ λέγονται γιὰ ὄσους πέθαναν στὴν ξενιτειά.

Α' ΜΟΙΡΟΛΟΓΙΑ ΣΤΗΝ ΠΡΟΘΕΣΗ ΤΟΥ ΝΕΚΡΟΥ

Αὐτὰ μποροῦμε νὰ τὰ χωρίσουμε ὡς ἐξῆς: μοιρολόγια στὸ νοικοκύρη, στὴ νοικοκυρά, στὴν μάνα, στὴ μάνα ποὺ ἔχασε πολλὰ παιδιά, σὲ χήρα, σ' ἕναν ἀπὸ τ' ἀντρόγυνο, στοὺς γονιούς, στοὺς νέους, σὲ κόρη, σὲ μοναχοπαίδι, σὲ μικρὸ παιδί, στὶς παραγγελλίες ποὺ παίρνει ὁ νεκρὸς γιὰ τὸν Κάτω κόσμῳ, δταν ἀνοίγουν τὸν τάφο κ' δταν πλησιάζη ἡ ὥρα τοῦ σηκωμοῦ.

Στὸ νοικοκύρη

1

Ἐδῶ σὲ τούτη γειτονιά, ἐδῶ σὲ τοῦτο σπίτι,
ἦταν βρυσούλα μὲ νερὸ καὶ δέντρος ἡσκιωμένος,
ποὺ κάθονταν στὸν ἡσκιο του ἀδέρφια καὶ ξαδέρφια,
κάθονταν κ' ὁ ἄντρας τῆς μαζί μὲ τὰ παιδιά τῆς.
Τώρα ν' ἡ βρύση σιέρεψε κ' ὁ δέντρος ξερριζώθη.
«Τ' εἶχες, δειτρό μου, κ' ἔπεςες, τ' εἶχες καὶ ξερριζώθης ;
Ἐγὼ καλά σε πότιζα χειμῶνα, καλοκαίρι,
τὸ καλοκαίρι κρυὸ νερὸ καὶ τὸ χειμῶνα μύσχο».

2

Τίποτας δὲν ἐζήλεσα μὲς στὸν Ἀπάνω κόσμῳ.
Ζήλεσα μάνες μὲ παιδιά καὶ τ' ἀδερφὲς μ' ἀδέρφια,
ζήλεσα καὶ τ' ἀντρόγυνα, ὅπου γεράζν ἀντάμα.
Ἄν τὸ εὔρη λύπη καὶ χαρά, οἱ δυὸ νὰ τὴν περνᾶνε,
κ' ἂν τὸ εὔρη Χάρος φοβερός, μαζί θὰ τὸν περάσουν,
κ' ἂν τὸ εὔρη δρόμος μακρυνός, μαζί θὰ περπατήσουν,
κ' ἂν ἔχουν καὶ μικρὸ παιδί, μικρὸ στὴ σαρμανίτσα.
Στὸ δρόμο ὅπου πάγαιναν, στὸ δρόμο ποὺ πηγαίνουν,
ἀρχίνησαν κ' ἔλεγαν τοῦ Χάρου τὴν κουβέντα:
«Ἄν λείψ' ὁ ἕνας ἀπ' τοὺς δυὸ, ὁ ἄλλος τί θὰ κάμη ;
— Ποῦ' ναι γκρεμὸς, νὰ γκρεμιστῶ, ποιάμ' νὰ πάω νὰ πέσω ;
— Κ' ἄλλοι, γυναῖκα μ', τό 'παθαν, δὲν εἶσαι σὺ ἡ πρώτη».

3

Ἐοῦ, πὸν ἦσουν αὐτοῦ ψηλά, κατέβα παρακάτω,
 θὰ σοῦ ἀλλάξουν τ' ὄνομα, θὰ σὲ φωνάζουν χήρα¹
 καὶ θὰ φυλάξης ὄρφανὰ, μικρὰ σιτὴ σαρμανίτσα.
 Τὰ ὄρφανὰ γνωρίζονται σιτὴ μέση ἀπ' τὸ παιχνίδι.
 Ἔχουν τὰ χεῖλη πράσινα, τὰ μάτια δακρυσομένα.
 Τὰ βλέπν οἱ θειοὶ καὶ κρύβονται, οἱ θεοὶ τοὺς κλεῖν τὴν πόρτα.

Στὴ νοικοκυρὰ

4

Νοικοκυρὰ συνιάζεται σιτὸν Ἄδη νὰ κατέβῃ
 κὶ ἀνασκιράει² τὸ σπίτι της, ὀρμνεύει τὰ παιδιὰ της.
 «Παιδιὰ μ', νὰ κάντε φρόνιμα, μὴ σᾶς γελᾷ ὁ κόσμος.
 Μὴν λέτε εἶναι ξενιτειὰ, νὰ πάω καὶ νὰ γυρίσω;
 Ἐκεῖ τὸ λὲν Ἀλημονιά, π' ἀλημονεῖται ὁ κόσμος.
 Ξεχνάει ἡ μάνα τὸ παιδί καὶ τὸ παιδί τὴ μάνα,
 ξεχνειοῦνται καὶ τ' ἀνιρόγυνα τὰ πολυαγαπημένα».

Στὴ μάνα

5

Ἀλάργα, παιδιὰ μου, κάθεστε, σὰν ξένοι, σὰ διαβάτες.
 Κλίψτε, παιδιὰ μ', μὴ νιρέπεστε, κλάψτε καὶ μὴ νιερίεστε³.
 Δὲν χάσατε τὴ βέρα σας, μαδὲ τὸ δαχτυλίδι.
 Χάσατε τὴ μανούλα σας, τὸν ἦσκιο τοῦ σπιτιοῦ σας.
 Ἡ μάνα εἶναι ζάχαρι, ἡ μάνα εἶν' τὸ μέλι,
 ἡ μάνα εἶν' τὸ μουσικό, κασέλα κλειδωμένη.
 Τώρα ἐγὼ συνιάζομαι σιτὸν Ἄδη νὰ κατέβω,
 ἀπλώστε τὰ χεράκια σας καὶ πιάστε τὸ δικό μου,
 κρατᾶτε με νὰ σᾶς κρατῶ, νὰ μὴν ξεχωριστοῦμε.
 Σὰν κάμ' καὶ ξεχωρίσουμε, δὲ θέλ' ν' ἀνταμωθοῦμε.
 Θὰ πάω σιτὴν Ἀλημοτιὰ π' ἀλημονεῖονται ὁ κόσμος.

6

Κοντοκαρτέρει, Χάρε μου, καὶ δέσε τ' ἄλογό σου,
 ἔχω παιδιὰ σιτὴν ξενιτειὰ, τὰ περιμένω νὰ ῥθουν,
 ἔχω δυὸ λόγια νὰ τὰ εἰπῶ καὶ νὰ τὰ ὀρμηνέψω.

¹ Ἡ «χήρα», ὅταν λέγεται σιτὴ νοικοκυρὰ.

² ἀνασκιράει = συγυρίζει, ταχτοποιεῖ.

³ νιερίεστε = ντρέπεστε.

Στὴ μάνα ποὺ ἔχασε πολλὰ παιδιὰ

7

«Μάνα μὲ τὰ πολλὰ παιδιὰ, μὲ τοὺς πολλοὺς λεβέντες,
γιὰ δὲν γελᾶς, δὲν χαίρῃσαι, δὲν χαίρεται ἡ καρδιά σου;
—Γιὰ δὲν γελᾶω, δὲν χαίρομαι καὶ δὲν γελᾶει ἡ καρδιά μου;
Ἄλλα πᾶν σὴν ξενητεῖα κὶ ἄλλα τὰ πῆρε ὁ Χάρος,
κ' ἔμεινα ἢ μαύρη μοναχὴ, σὴν καλαμιὰ στὸν κάμπο».

Σὲ χήρα

8

Βγῆκεν ὁ Χάρος παγανιά, νὰ ἐλαφοκνηγήσῃ
πῆγε στοὺς κάμπους γιὰ λαγούς καὶ σταῖ βουνὰ γιὰ λάφια.
Οὔτε λαγούς ἐβάρωσε οὔτε ἐλάφια βρῆκε.
Βαρεῖ τὶς μάνες σὴν καρδιά, τὶς ἀδερφὲς στὰ σκώτια,
τὶς χῆρες, τὶς κακόμοιρες, μέσα στὰ φυλλοκάρδια.

Σ' ἕναν ἀπὸ τ' ἀντιρόγυνο

9

Τρεῖς ποτάμια μὲ νερό, θολὰ κατεβασμένα,
τὸ 'να χωρίζ' ἀντιρόγυνο, τ'ἄλλο χωρίζ' ἀδέρφια,
τὸ τρίτο, τὸ θολώτερο, χωρίζει τὰ παιδιὰ τους.
Τ' ἀδέρφια εἶναι λεβεντιὰ καὶ τὰ παιδιὰ καμάρι
καὶ τὸ καλὸ τ' ἀντιρόγυνο ντουνηῖς κὶ Ἄπάνω κόσμος.

10

Ἔχει καημὸ ἡ καρδούλα μου νὰ εἰπῶ ἕνα μοιρολόγι.
Μαῖδε ἀπὸ χήρα τ' αἴκουσα, μαῖδε ἀπὸ παντρεμένη.
Τ' αἴκουσα ἀπὸ τὴ Χάρισσα κὶ ἀπὸ τὴ Χαροπούλα.
Ἐγὼ γυναῖκες, σ'μάστε τὸ ἄντρες σας, μανάδες, τὰ παιδιὰ σας.
Βῆκεν ὁ Χάρος παγανιά, βῆκε νὰ κνηγήσῃ.
Ὅπ' εὔρη τρεῖς παίρνει τοὺς δυὸ κὶ ὅπ' εὔρη δυὸ τὸν ἕναν
κὶ ὅπ' εὔρη ἕναν μαγαχὸν τραβάει καὶ κλεῖ τὴν πόρτα,
κὶ ἀφήν' παιδάκια ὄρφανὰ, παιδάκια στὰ σοκάκια.
Τὰ βλέπ' ὁ θεὸς καὶ κρύβεται κὶ ἡ θεὶα τοὺς κλεῖ τὴν πόρτα».

11

Τίποτα δὲν ἐζήλεψα μὲς σὶὸν Ἐπάνω κόσμο.
 Οἱ μάνες νὰ ἔχουν τὰ παιδιὰ κ' οἱ ἀδερφές τ' ἀδέρφια
 καὶ τὸ καλὸ τ' ἀντρούγννο, τὸ πολυαγαπημένο,
 νὰ περπατοῦν οἱ δυὸ μαζί, νὰ γλυκοκουβεντιάζουν.
 Ἄν ἔχουν δρόμο μακρονό, μαζί θὰ περπατήσουν,
 κὶ ἂν ἔχουν καὶ μικρὸ παιδί, μαζί τους θὰ τὸ πάρουν.
 Ἐνας θὰ πάρη τὸ παιδί κὶ ἄλλος τὴ σαρμανίτσα.
 «Χάρε μ', θὰ σὲ καταρασιῶ, τί νὰ σοῦ πῶ δὲν ξέρω,
 νὰ κόβονταν τὸ χέρι σου, νὰ ἔπεφτε τὸ σπαθὶ σου,
 παίρν'ς τῶν μανάδων τὰ παιδιὰ, τῶν ἀδερφῶν τ' ἀδέρφια,
 χωρίζεις καὶ τ' ἀντρούγννα, ἂν θέλουν κὶ ἂν δὲν θέλουν».

Σ' ἔναν ἀπὸ τοὺς γονιοὺς

12

Ἐχετε γειά, ψηλὰ βουνὰ καὶ σεῖς κοντὲς ραχοῦλες,
 καὶ σεῖς, κλαράκια φουντιωτά, μὴν κοντοκλαδευτῆτε,
 καὶ σεῖς, βρυσοῦλες μὲ νερό, ποτὲ μὴν ξεραθῆτε,
 μήπως μὲ φέρη καὶ διαβῶ, σὶὸν ἴσκιο σας νὰ κάτσω,
 νὰ πιῶ νερὸ νὰ δροσισιῶ, νὰ κάτσω νὰ πλαγιάσω.
 Πουλιά μ', νὰ μὴ λαλήσετε, κοῦκοι μ', νὰ μὴν τὸ εἰπῆτε,
 ἐδῶ γύρα σὶὸ σπίτι μου, γύρα σὶτὴ γειτονιά μου,
 τ' ἀκοῦνε τὰ παιδάκια μου, ραγίζεται ἡ καρδιά τους.

Ἄνταν παίρνη καὶ ξαναπαίρνη ὁ Χάρος ἀπὸ τὸ ἴδιο σπίτι

13

Ἐγὼ ν ἡ μαύρη τό ἔπαθα σὰν τὰ βουνὰ ἀπ' τὰ χιόνια,
 ὅσο νὰ λειώσουν τὰ παλιά, μᾶς ἔρχονται καινούρια.
 Δὲν σιοῦπα, Χάρε μ', μιὰ φορὰ, δὲν σιοῦπα τρεῖς καὶ πέντε,
 σὶτὴν πόρτα μου νὰ μὴ διαβῆς, μαδὲ σὶτὴ γειτονιά μου.
 Κ' ἐσὺ γινάτι τό ἔβαλες κὶ ὄλο μὲ μαχαιρώνεις.

Στοὺς νέους

14

Σοῦ παραγγέλνω, μαύρη γῆς κὶ ἀραχνιασμένο χῶμα,
 αὐτὸν τὸν νιό¹ πὸν σοῦ ἔσειλα νὰ μὴν τὸν ἀραχνιάσης,

¹ Ἡ «αὐτὴν τὴ νιά», ὅταν λέγεται σὲ νέα.

γιατὶ χαλὰν τὰ νιάτα του, χαλάει ἡ ὁμορφιά του.
Τὰ νιάτα χῶμα γίνονται κ' ἡ ὁμορφιά χοιτάρια
κὶ αὐτὰ τὰ ζωγραφίσματα λουλούδια στὰ λειβάδια.

15

Δὲν πρέπει οἱ νιοὶ νὰ χάνονται κὶ οἱ νιὲς νὰ ἀποθνήσκουν,
μὸν πρέπει νὰ ἴναι σὲ μπαξέ, μέσα σὲ περιβόλι.
Ποιὸς ἦταν πῶβαλε φωτιά μέσα σὲ περιβόλι
κ' ἔκαψε τὶς πορτοκαλλιὲς καὶ τὶς νεραντζοποῦλες;
Πορτοκαλλιὲς εἶναι οἱ νιὲς κ' οἱ νεραντζιὲς κορίτσια,
τὰ κυπαρίσσια τὰ ψηλὰ εἶναι τὰ παλληκάρια.

16

Δὲν πρέπει οἱ νιοὶ νὰ χαίρωνται οὔτε νὰ καμαρώνουν,
πρέπει ν ἡ γῆς νὰ χαίρεται κὶ αὐτὴ νὰ καμαρώνη,
ποὺ τρώει τοὺς νιοὺς καὶ χαίρεται, τὶς νιὲς καὶ καμαρώνει,
τρώει ἀγγελικὰ κορμιὰ καὶ πλάτες ἀντρειωμένες,
τρώει μανάδων τὰ παιδιὰ, τῶν ἀδερφῶν τ' ἀδέρφια,
χωρίζει καὶ τ' ἀνιρόγυνα, τὰ πολυαγαπημένα.

Σὲ κόρη

17

«Γιὰ πὲς μου, πὲς μου, κόρη μου, πότε νὰ σὲ πανιέχω;
Νὰ σὲ πανιέχω ξάμηνο, νὰ σὲ πανιέχω χρόνο;
Εἶναι πολὺ τὸ ξάμηνο, εἶν' ἄσωτος ὁ χρόνος.
—Μάνα μ', ἂν ἦταν ξάμηνο, μάνα μ', ἂν ἦταν χρόνος,
ἦτανε λίγο τὸ κακό, λίγο καὶ τὸ φτοροῦσες¹.
Ὅταν θ' ἀσπρίση ὁ κόρακας καὶ γίνη περιστέρι
κὶ ὅταν ἀνθίση ὁ ξέρακας καὶ βγάλη νιὸ βλαστάρι,
τότε καὶ γὼ θὰ ξαναρθῶ σιὸ σπῖτι τὸ δικό σου».

18

«Κόρη μου, τί γιορτάλλαξες κ' εἶσαι γιορτιαλλαζμένη;
Μήνα σὲ γάμο θὲ νὰ πὰς, μήνα σὲ πανηγύρι;
—Οὐδὲ σὲ γάμο θὲ νὰ πάω, οὐδὲ σὲ πανηγύρι.
Ὁ Χάρος μὲ προσκάλεσε νὰ πάω νὰ στεφανώσω,
παίρνω λαμπάδες πῆράσινες καὶ τὰ στεφάνια μαῦρα».

¹ Φτοροῦσες = βαστοῦσες.

Σὲ μοναχοπαίδι

19

Οὐδ' ἀπὸ χήρα τ' αἵκουσα οὐδ' ἀπὸ παντρεμένη.
 Ἡ μάνα τοῦ Χάρου τό 'λεγε αὐτὸ τὸ μοιρολόγι.
 Νὰ κρύψουν μάνες τὰ παιδιὰ κ' οἱ ἀδερφὲς τ' ἀδέρφια.
 Γυναῖκες τῶν καλῶν ἀντρῶν νὰ κρύψουνε τοὺς ἀντρες,
 γιὰτ' ἔχει γυιὸν κυνηγητή, γιὰτ' ἔχει γυιὸν κουρσοῦρη.
 Ὅλη τὴ νύχτα περπατεῖ καὶ τὴν ἀγῆ κουρσεύει.
 Ὅθ' εὔρη τρεῖς παίρνει τοὺς δυὸ κὶ ὅπ' εὔρη δυὸ τὸν ἕναν
 κὶ ὅπ' εὔρη ἕναν μοναχὸν τραβᾶ καὶ κλεῖ τὴν πόρτα.

Σὲ μικρὸ παιδί

20

Πουλάκι, πού 'χα σιὸ κλουβὶ καὶ τοῦχα μερωμένο,
 Τὸ τάιζα τὴ ζάχαρη, τὸ πότιζα τὸ μόσχο.
 Κὶ ἀπὸ τὸ μόσχο τὸν πολὺ κὶ ἀπὸ τὴ μυρωδιά του
 μοῦ σκανταλεῖται τὸ κλουβὶ καὶ μοῦ 'φυγε τ' ἀηδόνι.
 Μάϊδε σὲ πέτρα κάθησε, μάϊδε καὶ σὲ κλωνάρι,
 μὸν πάησε καὶ ἔκατσε σιοῦ Χάρου τὸ περβόλι.
 Τὸ βλέπ' ὁ Χάρος καὶ γελᾷ κ' ἡ Χάρισσα μαλώνει.
 «Χάρε μ', τί τό 'παιρνες αὐτό, τὸ καλομαθημένο;
 Σιὸ ξίστριωτο δὲν κάθεται, σιὰ σκότα δὲν κοιμᾶται.
 Θέλει διπλὰ τὰ σιρώματα, διπλὲς προσκεφαλάδες,
 θέλει καὶ τὴ μανούλα του νὰ τὸ ρωτιάη τί θέλει.»

21

«Γιὰ πές μου πῶς τὰ πέρασες αὐτοῦ κάτω σιὸν Ὀδη;
 —Ὅντας καὶ ξεχωρίσαμε κάνα καλὸ δὲν εἶδα.
 Σιὸ πάει τὰ βρῆκα ἀνοιχτά, σιὸ γύρισμα κλεισμένα.
 Κὶ ὁ Χάρος πού 'χε τὰ κλειδιά πῆγε μακρὰ σιὰ ξένα.
 —Χάρε μου, δὲν σπλαχνίζεσαι, Χάρε μ', δὲν παίρνεις γρόσια,
 δὲν παίρνεις βόδια ἀπ' τὸ ζυγὸ κὶ ἄλογο ἀπὸ τὸ γκέμι,
 ν' ἀφήσης τὸ παιδάκι μου, νὰ μοῦ ἐρθῆ σιὸ σπῆτι.»

22

Τοῦ Χάρου τάζω τάματα, τῆς Χάρισσας μαντήλια,
 ν' ἀφήση τὸ παιδάκι μου δυὸ τρεῖς φορὲς τὸ χρόνο,
 Χριστούγεννα καὶ τὴ Λαμπρῆ, νὰ 'ρθῆ σιὸ πανηγύρι.

Ἐνεκεν τοῦ νεκροῦ παίρνει παραγγελίες γιὰ τὸν Κάτω κόσμο

23

Ἐτοῦτ' ἡ μέρα σήμερα πρέπει νὰ γίνῃ χρόνος.
 Σίμασ' ἡ ὥρα, σίμασε, σιτὸν Ἄδη νὰ κατέβω.
 Ποιός ἔχει λόγο νὰ μοῦ εἰπῇ καὶ γράμμα νὰ μοῦ δώσῃ,
 ποιός ἔχ' παιδί ἀνύπαντρο νὰ μ' δώκ' τὴν ἀρριβώνα,
 ποιός ἔχει νύφ' ἀσιτόλιστη νὰ μ' δώκῃ τὰ σιολίδια,
 ποιός ἔχ' παιδί ἀπ' τὸ σκολεῖο νὰ μ' δώκῃ τὰ βιβλία;
 Ἐδῶ δὲν εἶναι ξηνητεῖα νὰ πάω καὶ νὰ γυρίσω,
 ἐδῶ τὸ λὲν Ἀλημονοιά, π' ἀλημονοιοῦνται ὁ κόσμος.
 Ἀλημονοῦνε οἱ μάνες τὰ παιδιὰ κ' οἱ γι ἀδερφὲς τ' ἀδέρφια,
 ἀλημονοιοῦνται καὶ τ' ἀνιτρόγνα, ἂν θέλουν κὶ ἂν δὲν θέλουν.

Ὅταν ἀνοίγουν τὸν τάφο

24

Μαστόροι, ποὺ δουλεύετε σιὸ σίτι τὸ δικό μου,
 ἀπὸ τὴ δέξια τὴ μεριά ν' ἀφήστε παραθύρι,
 νὰ μπαῖν', νὰ βγαῖνε τὰ πουλιά, τῆς ἀνοιξῆς τ' ἀηδόνια,
 νὰ ἰδῶ πότ' ἔρθεται ἡ ἀνοιξη, πότ' ἔρθεται καλοκαίρι,
 νὰ ἔρχονται τὰ παιδάκια μου, γλυκὰ νὰ κουβεντιάζω.
 Τίποτας δὲν φοβήθηκα μὲς σιτὸν Ἀπάνω κόσμο
 καὶ τοῦτ' τὴν ὥρα σήμερα ἔχω μεγάλο φόβο,
 ἀκούω τὰ φκνάρια ποὺ βροντοῦν καὶ τὰ τσαπιά ποὺ σκάβουν.

Ὅταν πλησιάζῃ ἡ ὥρα τοῦ σηκωμοῦ

25

Τὸ τίνος εἶναι τ' ἄλογο, ποὺ καρτερεῖ σιτὴν πόρτα;
 Μὴ σὲ γελάσουν τίποτε καὶ τὸ καβαλλικέψης.
 Ὅποιος τὸ καβαλλίκεψε πάλι δὲν ξαναῆρθε.
 Κλάψτε, παιδιὰ μ', μὴν νιτρέπεστε, κλάψτε καὶ μὴν νιτριῶστε
 κὶ ἀπλῶστε τὸ χερᾶκι σας καὶ πιάστε τὸ δικό μου,
 νὰ σᾶς ἀφήσω τὴν ὑγειὰ καὶ νὰ σᾶς χαιρετίσω,
 γιὰτ' ἔχω δρόμο μακρονό, σιτὸν Ἄδη νὰ κατέβω.
 Γιὰ ἐλάιτε, ξένοι καὶ δικοὶ κὶ ὄλοι οἱ πικραμένοι,
 κὶ ἀπὸ ἴνα λόγο πέστε μου κὶ ἀπὸ ἴνα δάκρυ χύστε,
 νὰ γένη λίμνη καὶ γιालός, νὰ γένη κρύα βροῦση,
 νὰ πάρῃ τὸν κατήφορο, νὰ πάῃ σιτὸν Κάτω κόσμο,
 γιὰ νὰ νιφτοῦν οἱ ἄνιφτοι, νὰ πιοῦν οἱ διψασμένοι,

νά πάρονν καλές νοικοκυρές, νά ζυμομαιερέψουν,
 τὰ παλληκάρια τὰ καλά, νά φκιάσουν τὸν καρέ τους¹
 θέλονν νά πὰν περίπατο, νά βγοῦνε στὸ σεργιάνι·
 καὶ τὰ παιδάκια ἀπ' τὸ σχολειὸ νά φκιάσουν τὴ μελάνη.

26

Γιατί πολλοὶ μαζεύεστε, σὰν νά ῥθθα ἀπὸ τὰ ξένα;
 Ἐγὼ τῶρα συντάζομαι νά κατεβῶ στὸν Ἄδη.
 Ποιὸς ἔχει λόγο νά μοῦ πῆ καὶ γράμμα νά μοῦ δώση;
 ποιὸς ἔχ' πολλὰ παράπονα νά μοῦ τὰ φανερώση.
 Ἀπλώστε τὸ χεράκι σας καὶ πιάστε τὸ δικό μου,
 κρατήστε με νά σᾶς κρατῶ, νά μὴ ξεχωριστοῦμε,
 γιατί ἂν ξεχωρίσομε δὲν θέλ' ἀνταμωθοῦμε.

Β' ΜΟΙΡΟΛΟΓΙΑ ΣΤΟΝ ΤΑΦΟ ΣΤΙΣ ΤΡΕΙΣ ἢ ΣΤΙΣ ΠΕΝΤΕ ΜΕΡΕΣ

27

«Μάνα μ', ἂν θέλῃς νά μὲ δῆς καὶ νά μὲ κουβεντιάσης,
 φκιάσε τὰ νύχια σου τσαπιά, τίς ἀπαλάμες φκνάρια,
 βάλε τὸ χῶμα σὲ μεριά καὶ τὸ λιθάρι² στὴν ἄκρη
 καὶ τράβα με νά σηκωθῶ καὶ βάλε με νά κάτω,
 κὶ ἂν εἶμαι ἄσπρος καὶ ὄμορφος, σκύψε νά φιληθοῦμε,
 κὶ ἂν εἶμαι μαῦρος κὶ ἄσχημος, σκύψε καὶ σκέπασέ με.
 — Ἐγὼ ν ἢ μαύρη σ' ἤθελα κὶ ἄς εἶσαι ὅπως εἶσαι.
 Πές μου πότε νά καρτερῶ, πότε νά περιμένω,
 νά ἔχω τὴν πόρτα ἀνοιχτὴ καὶ τὴ φωτιὰ ἀναμμένη,
 νά ἔχω νερὸ γιὰ νά λουστῆς, τὰ ροῦχα σου ν' ἀλλάξης.
 — Ἐδῶ δὲν εἶναι ξενητεία νά πάω καὶ νά γυρίσω.
 Ἀπὸ τὰ ξένα ἔρχονται, ἀπὸ τὸν Ἄδη δὲν γυρνᾶν.
 Ἐδῶ τὸ λέν Ἀλησμονιά, π' ἀλησμονειοῦνται ὁ κόσμος».

Γ' ΜΟΙΡΟΛΟΓΙΑ ΣΤΑ ΜΝΗΜΟΣΥΝΑ³

28

Σήμερα τὰ ματάκια σου τρεῖς δίπλες νά τὰ κάμης,
 ἢ μιὰ νά τ' ῥάη κατὰ βουνά κ' ἢ ἄλλ' κατὰ τὸν κάμπο,

¹ καρές = ἡ χριόστρα τῶν μαλλιῶν.

² Τὰ μοιρολόγια αὐτὰ τὰ μοιρολογεῖ χορὸς γυναικῶν στὸν τάφο, προτοῦ ἀπολύση ἢ ἐκκλησία καὶ μοιραστοῦν τὰ κόλλυθα.

κ' ἢ τρίτη ἢ καλύτερη στῆς ἐκκλησιᾶς τὴν πόρτα,
 νὰ δῆς κανίοκι π' σῶρεται ἀπ' τὸν Ἀπάνω κόσμο.
 Σῦρε κοντὰ καὶ ρώτα το, πᾶρ' το καὶ ξέτασέ το.
 «Κανίοκι μ', ποιός μοῦ σ' ἔστειλε ἀπ' τὸν Ἀπάνω κόσμο;
 Ἄν σ' ἔστειλε ὁ ἄντρας μου, νὰ ζήσουν τὰ παιδιὰ του,
 κὶ ἂν σ' ἔστειλε ἡ μανούλα μου, νὰ ζήση, νὰ γηράση».

29

Παιδιὰ μου, ποιός σᾶς γέλασε, σᾶς εἶπε πὼς θὰ νὰ ῥθῶ;
 Καλέσατε τοὺς φίλους σας κὶ δὴλ τὴ δικοσιὰ σας.
 Ἐδῶ δὲν εἶναι ξενητεία νὰ πάω καὶ νὰ γυρίσω.
 Ἐδῶ τὸ λένε Ἀλημονιά κὶ ἀλησμονεῖται ὁ κόσμος.
 Ἀλησμονᾶνε οἱ μάνες τὰ παιδιὰ κ' οἱ ἀδερφὲς τ' ἀδέρφια,
 ἀλησμονεῖονται καὶ τ' ἀντρούνα, ἂν θέλουν κὶ ἂν δὲν θέλουν.

30

Σήμερα σιτὸ τραπέζι σου μὴν κάτσης μοναχός σου,
 νὰ πάρης νιούς, νὰ πάρης νιές, νὰ πάρης παλληκάρια,
 νὸ πάρ'ς κορίτσια ἀνύπαντρα, παιδιὰ τῆς ἀρρεβώνας,
 οἱ νιοὶ νὰ σέρνουν τὸ χορὸ κ' οἱ νιές νὰ τραγουδοῦνε,
 τὰ παλληκάρια τὰ καλὰ νὰ βγαίνουν σιτὸ σεργιάνι.

Σὲ μνημόσυνο νέου ἢ νέας

31

«Γιατί, πουλί μ', μᾶς ἄργησες, ἄργησες νὰ μᾶς ξρθῆς;
 Μήνα ποτάμια σ' ἐκλείσαν, μήνα βουνὰ μὲ χιόνια;
 —Ὅδὲ ποτάμια μ' ἐκλείσαν, οὐδὲ βουνὰ μὲ χιόνια,
 μὸν μὲ βασιτάει ἡ μαύρη γῆς κὶ αὐτὸ τὸ μαῦρο χῶμα».

Δ' ΜΟΙΡΟΛΟΓΙΑ ΓΙΑ ΟΣΟΥΣ ΠΕΘΑΙΝΟΥΝ ΣΤΗΝ ΞΕΝΗΤΕΙΑ¹

32

Μὴν κλαῖτε τοὺς καλότυχους, τοὺς καλοπεθαμένους,
 ὅποῦ πεθαίν' στὰ σπίτια τους, σὲ δὴλ τὰ καλὰ τους.
 Νὰ κλαῖτε τοὺς κακότυχους, τοὺς κακοπεθαμένους,

¹ Μοιρολογοῦνται στὸ σπίτι, ἀφοῦ γίνῃ ἡ ἀγγελία τοῦ θανάτου ἀπὸ τὶς ἀρχὲς τοῦ χωριοῦ καὶ τοὺς συγγενεῖς. Τὴν ὥρα αὐτὴ χτυπᾶ καὶ ἡ καμπάνα πένθιμα.

ὄπου πεθαίν' στὴν ξενητεία καὶ στὰ νοσοκομεῖα,
 δίχως μανούλα στὸ πλευρό, πατέρα στὸ κεφάλι,
 δίχως τὰ ἀδερφάκια τους νὰ τοὺς ρωτᾶν τί θέλουν.
 «Ξένε μ', μὴ θέλῃς τίποτε στὸ στόμα σου νὰ βάλῃς;
 —Θέλω νερὸ ἀπ' τὴ βρύση μου καὶ μήλο ἀπ' τὴ μηλιά μου,
 θέλω καὶ μοσκοστάφυλο ἀπ' τὴν κληματαριά μου».

33

*Ελάτε, ξένες καὶ δικές κι ὅλες οἱ πονεμένες,
 ν ὅλες πόνο ἔχετε κι ὅλες καημὸ μεγάλο.
 *Ἄλλ' ἔχασε τὸν ἄντρα της κι ἄλλη τὸν ἀδερφό της
 κ' οἱ μάνες οἱ κακότυχες, ποὺ χάνουν τὰ παιδιά τους,
 ἀπὸ *να λόγο πέστε μου κι ἀπὸ *να δάκρυ χύστε,
 νὰ γένη λίμνη καὶ γιालός, νὰ γέν' μιὰ κρῦη βρύση,
 νὰ πάρῃ τὸν κατήφορο, νὰ πάῃ στὸν Κάτω κόσμος,
 γιὰ νὰ νιφτοῦν οἱ ἄνιφτοι, νὰ πιοῦν οἱ διψασμένοι,
 νὰ πᾶν παιδιά ἀνύπαντρα, νὰ φκιάσουν τὸν καρὲ τους,
 νὰ πάρῃ καλὲς νοικοκυρές, νὰ ζυμομαιερέψουν.

ΔΙΑΦΟΡΑ ΜΟΙΡΟΛΟΓΙΑ ¹

34

Αὐτοῦ στὸν *Ἄδη ποὺ θὰ πᾶς, στὸν *Ἄδη π' θὰ κατέβῃς,
 αὐτοῦ θὰ βρῆς τρεῖς σκαλιὰ νὰ κατεβῆς στὸν πάτο.
 Στὸ πατινὸ τὸ σκάλωμα μηλιά εἶναι φυτρωμένη,
 νὰ στρώσης τὸ μαντήλι σου, νὰ τὸ γιομώσης μήλα.
 Μῆλα νὰ δώῃς στοὺς ἄρρωστους, κυδώνια σὺς λεχῶνες
 καὶ τὰ δασιὰ γαρύφαλλα δῶσ' τα στὰ παλληκάρια
 καὶ στὰ παιδάκια ἀπ' τὸ σχολεῖο νὰ δώσης πορτοκάλια.

35

Ποιὰ σκύλα μάνα τό *λεγε τ' ἀδέρφια δὲν πονειοῦνται;
 τ' ἀδέρφια σκίζουν τὰ βουνὰ κ' οἱ ἀδερφές τὸν κάμπο
 κ' ἡ μάνα σκίζ' τὴ θάλασσα, ὥσπου νὰ τ' ἀνταμώση.
 Σὰν πάει καὶ τ' ἀντάμωσε σ' ἕνα χρυσὸ τραπέζι,
 χρυσᾶ μαντήλια τὸ ἔδωκε τὰ δάκρυα νὰ σφουγγίσουν.

¹ Μοιρολογοῦνται στὸ σπίτι, στὴ δουλειὰ καὶ ὅπου βρεθῇ ὁ χαρακτηριστικὸς.

36

Πέρα σὲ κείνο τὸ βουνὸ καὶ σι' ἄλλο πάρα πέρα,
 ἐκεῖ φτυρώνει ξνα δεντρι κ' ξνα χλωρὸ χορτάρι·
 τὸ τρωῶν τ' ἀλάφια καὶ ψοφοῦν, τ' ἀρκοῦδια καὶ ἡμερεύουν,
 τὸ τρωῶν κ' οἱ μάνες τῶν παιδιῶν ξεχροῦνε τὰ παιδιὰ τους,
 ξεχροῦνται καὶ τ' ἀντρούγνα, τὰ πολυαγαπημένα.

37

Γιατ' εἶναι μαῦρα τὰ βουνά, γιατί' εἶναι βουρκομένα;
 Μὴν ἄνεμος τὰ πολεμᾶ, μήνα βροχὴ τὰ δέρνει;
 Οὐδ' ἄνεμος τὰ πολεμᾶ, οὐδὲ βροχὴ τὰ δέρνει.
 * Ἐκεῖ διαβαίνει ὁ Χάροντας μὲ τοὺς ἀποθαμένους.
 Σέρνει τοὺς νιοὺς ἀπ' τὰ μαλλιά, τὶς νιὲς ἀπ' τὶς πλεξίδες,
 ἔχει καὶ τὰ μικρὰ παιδιὰ στὴ σέλλα ἀρμαθιασμένα.
 Παρακαλοῦν οἱ γέροντες κ' οἱ νέοι γονατίζουν·
 «Χάρε μου, πέρα ἀπὸ χωριό, πέρα ἀπὸ κρύα βρύση,
 νὰ πιοῦν οἱ γέροντες νερὸ κ' οἱ νιοὶ νὰ λιθαρίσουν
 καὶ τὰ μικρὰ παιδόπουλα λουλούδια νὰ μαζέψουν.
 — Ἄμα διαβῶ ἀπὸ χωριό, κάτσω σὲ κρύα βρύση,
 ἔρχονται οἱ μάνες γιὰ νερό, γνωρίζουν τὰ παιδιὰ τους,
 γνωρίζονται τ' ἀντρούγνα καὶ χωρισμὸ δὲν ἔχουν».

38

Καλότυχα εἶναι τὰ βουνά, καλότυχ' εἶν' οἱ κάμποι,
 γεράματα δὲν καρτεροῦν καὶ Χάρο δὲν φοβοῦνται,
 μὸν καρτεροῦν τὴν ἄνοιξη, τ' ὄμορφο καλοκαίρι,
 νὰ πρασινίσουν τὰ βουνά, νὰ λουλουδίς' οἱ κάμποι.

Σ Η Μ Ε Ι Ω Σ Ι Σ

Τὰ δπ' ἀριθ. 3, 6, 7, 8, 12, 14, 15, 19, 23, 24, 30, 37 καὶ 38 μοιρολόγια εἰπώθηκαν ἀπὸ τὴ Βασιλικὴ Δήμου Βατση, ἐτῶν 60.

Τὰ δπ' ἀριθ. 1, 11, 20, 25 καὶ 35 μοιρολόγια εἰπώθηκαν ἀπὸ τὴ Βασιλικὴ Χαραλ. Λάμπρη, ἐτῶν 68.

Τὰ δπ' ἀριθ. 4, 28, 29 καὶ 34 μοιρολόγια εἰπώθηκαν ἀπὸ τὴ Μαριάνθη Π. Κωστούλα, ἐτῶν 36.

Τὰ δπ' ἀριθ. 9, 17, 18, 21, 22, 26, 31 καὶ 36 μοιρολόγια εἰπώθηκαν ἀπὸ τὴ Βιργινία Γ. Καλαμπόκη, ἐτῶν 45.

Τὰ δπ' ἀριθ. 2, 5, 10, 13, 16, 27, 32 καὶ 33 μοιρολόγια εἰπώθηκαν ἀπὸ τὴ Νίτσα χήρα Κ. Μάργαρη.

* Ὅλοι οἱ ἀνωτέρω εἶναι ἀπὸ τὰ Πράμαντα. Στὴν καταγραφή τοῦ δλικοῦ μὲ βοήθησε ἀρκετὰ καὶ ὁ συνάδελφος καὶ φίλος Πέτρος Κωστούλας. Ὅλους τοὺς εὐχαριστῶ θερμὰ καὶ ἀπὸ θῶ.

ΝΙΚΟΣ Β. ΚΟΣΜΑΣ